

SEDMOČISLENICI

Blaže KONESKI, Skopje

Naziv *Sedmočislenici* odnosi se, kao što je poznato, na Ćirila i Metodija i pet njihovih najbližih suradnika. Dosta običan u novijoj slavističkoj literaturi, naročito kod bugarskih autora, on je našao mjesto i u enciklopedijama.¹ Međutim, ne susrećemo ga u poznatim rječnicima staroslavenskog odnosno crkvenoslavenskog jezika,² niti je negdje upotrebljen u izvornim tekstovima, tako da možemo sa velikom sigurnošću ustvrditi da je on novijeg postanka.

Na makedonskom terenu, koliko smo obaviješteni, prvi put nailazimo na taj naziv u grčkom obliku u natpisu nad freskom iz 1806. godine u narteksu crkve Sv. Nauma na Ohridskom Jezeru (ὁι ἀγιωι

¹ V. na primjer: Enciklopedija Jugoslavije, t. 7, 1968, str. 175; Кратка българска енциклопедия, т. 4, 1967, str. 492.

² Sreznjevski navodi pridjev седмочисленънън из Mineja 1096 g. i семочисленънън из Mineja 1097. g. Samo pridjevski oblik nalazimo i kod Miklošiča (седмочисленъ, седмочисленънъ отроки).

³ Prema podacima koje mi je ljubazno stavio na uvid dr Kosta Balabanov, čija se knjiga »Словенските просветители Кирил и Методиј во делата на зографите од IX до XX век« nalazi u štampi, serija makedonskih ikona i zidnih slika sa Sedmočislenicima počinje sa ikonom Diče Zografa iz 1862. godine. Ta ikona još ne nosi zbirni naziv, koji se u slavenskom obliku Sedmochislenici javlja u Makedoniji poslije toga, u šezdesetim-sedamdesetim godinama prošlog vijeka (up. i K. Balabanov, Прилог кон проучавањето застапеноста на култот на словенските просветители Кирил и Методиј во делата на македонските иконописци од XIX век, Културно наследство V, 6, 1974, str. 54). Isto se ovo odnosi i na Bugarsku, s napomenom da su tamo Sedmočislenici slikani daleko rjeđe. Jedina ikona iz XIX vijeka (1889. g.) koju reprodukuje pod br. 76 Asen Vasiliev u svojoj knjizi »Образи на Кирил и Методиј в България« (София 1970) opet je djelo makedonskih zografa Marka i Teofila Mineva. Više podataka o ikonama Sedmočislenika u Bugarskoj daje D. Usta-Genčov. Naročito je interesantan podatak da je

ἐπιτάφισι; up. sliku br. 1).³ Tu je crkvu pomenute godine, pri igumanu Stefanu iz Plovdiva, živopisao majstor Trpe, sin Zografa Konstantina iz Korče. Doznajemo da ovakve freske postoje na više mjesta u crkvama u centralnoj Albaniji.⁴ Kao značajan podatak treba da zabilježimo to, da su Sedmočislenici naslikani već 1736. godine u crkvi manastira Drača (kod Kragujevca), ali s natpisom »Sabor srpskih svetitelja«, što svakako predstavlja drukčije osmišljavanje tradicije.⁵ Poslije svega ovoga ostaje upečatljiva činjenica da scena sa Sedmočislenicima preovlađuje upravo u Albaniji.

Postoji jedna pretpostavka, za koju međutim ne nalazimo nikakve potvrde, da su Sedmočislenici kanonizirani u XII vijeku.⁶

majstor Aleksandar iz Jambola naslikao 1866. godine takvu ikonu sa zbirnim slavenskim nazivom (Д. Уста-Генчов, Св. Климент и Св. Седмочисленници в домашната ни иконография, Македонски преглед III, 1, 1927, str. 75—104).

⁴ Govoreći o tome da staru Glavenicu treba tražiti u južnom primorju Albanije i da se oblast Kutmičevica prostirala u centralnom dijelu Albanije, Theofan Popa saopštava slijedeće: »A cet effect, on peut noter que chez la partie non islamisée de cette région sont conservées encore des vestiges du culte des saints missionnaires slaves, que nous retrouvons peints dans presque tous les temples de la Myzeqé, Vlone et Berate, sur les icones ou les peintures murales de la scène appelée *ἐπιτάφισι* et avec les signatures près des nimbes. Leurs peintures nous ne les retrouvons dans aucune église des autres régions de L'Albanie« (Th. Popa, La Glavénice médiévale et le Ballsh actuel, *Studia albanica* I, 2, 1964, p. 124).

⁵ Ovaj podatak mi je dao dr Sreten Petković, kome se na ovom mjestu najljepše zahvaljujem na predusretljivosti. Već sam balkanizam »izvadiše srpsku knjigu«, u tekstu uz pomenutu scenu, svjedoči o tome da majstori iz Drače potiču iz južnih oblasti (i Paisije Hilendarski kaže: »izvadili... knigi slavenskija«). O učešću arumunskih majstora od Moskopolja u živopisanju srpskih crkava u XVIII v. govori S. Petković u svojoj studiji »Живопис цркве Успења у Српском Ковину (Ráczeve-y)«, *Зборник за друштвене науке Матице српске*, 23, 1959, стр. 64—65.

⁶ Tako je svojevremeno D. Usta-Genčov (op. cit. str. 77) pisao: »Наверно това е станало най-напред в Охридско и не покъсно от XIII столетие«. U Enciklopediji Jugoslavije stoji i ovo: »Zajedničko žitije napisano im je verovatno u XIII v., kada je ohridski arhiepiskop Dimitrije Homatijan ustanovio njihovo praznovanje na dan 17. VII«. I. Ogijenko tvrdi: »Церковне пошанування Седмичисленників повстало ще з XII в., з давного часу відомі церкви їх пам'яті, образи та стінні малюнки; особливо сильним було це шанування в Македонії (И. Огиенко, *Історія церковно-слов'янської мови*, том II, Варшава 1928, стр. 330). Ipak su to samo pretpostavke od kojih bi pretpostavka da je praznik Sedmočislenika ustanovljen recimo u prvoj polovini XVIII v. bila vjerojatnija utoliko što su oni zajedno slikani tek poslije tog vremena i

Služba Sedmočislenicima poznata je iz Moskopoljskog izdanja, koje je izišlo 1741—1742. godine. Tu je službu sačinio jeromonah Grigorije Moskopoljac,⁷ kako je to spomenuto u njenom naslovu, koji glasi: *'Ακολουθία τῶν ἀγίων ἐπταριθμῶν, ποιηθεῖσα παρὰ τοῦ ἐν ἱερομονάχοις Γριγορίου Μοσχοπολίτου*. Jeromonah Grigorije Konstantinidis, koji je zajedno sa Mihailom Gorom priredio ovo Moskopoljsko izdanje, nije bio nimalo slučajna ličnost u kulturnom i crkvenom životu Albanije u XVII vijeku. Poznat je još kao prevodilac jevanđeljskih tekstova, pa je, po svemu sudeći, on autor i anonimnog Elbasanskog rukopisa na albanskom jeziku («Anonimi i Elbasanit»). Kasnije je jeromah Grigorije postao drački mitropolit.⁸

Tako nas tragovi vraćaju Moskopolju i njegovim Arumunima. Da li je Grigorije prvi u književnom tekstu nazvao solunsku braću i njihove učenike Sedmočislenicima, ili je taj naziv mogao odnekud da preuzme, ostaje otvorenim pitanjem. Ipak je to zasad najstarija potvrda toga naziva.

Kao što stoji iznad naslova moskopoljske službe, Sedmočislenici su svetkovani 17. jula. Tako se još jedan pomen pridruživao

što im je služba sastavljena tada. Da je Ohridska arhiepiskopija vršila kanonizaciju i u spomenuto vrijeme, vidi se na primjeru sv. Nikodima novog, čija se služba isto nalazi u Moskopoljskom izdanju (v. niže) i čiji je praznik 10. jula, dakle samo tjedan prije praznika Sedmočislenika.

⁷ Up. o tome: F. Miklosich, *Vita s. Clementis, episcopi Bulgarorum, Vindobonae 1847* i Ст. Новаковић, *Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима*, Београд 1893, str. 240. В. Сопев (Опис на рѣкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в Софија 1910, str. 519) i А. Милев (Гръцките жития на Климент Охридски, Софија 1966, str. 13—14) не наводе податак о састављачу, I. O g i j e n k o (op. cit., str. 329—330) каже да су службу саčinили М. Gora i Gr. Konstantinidis, али то само свједочи да он лично није имао могућности да види књигу, него да је ту информацију преузео од других. Grigorije је саставио и службу св. Nikodimu новом Elbasanskom који је погубљен 1709. године у Berat. I уз наслов те службе употребљена је формула *ποιηθεῖσα παρὰ . . .*, док уз наслове служби св. Klimentu i св. Petnaestorici tiveriopolskih мученика стоји само *Παρὰ Γριγορίῳ Ἱερομονάχῳ τῷ Κωνσταντινίδῳ*. Има довољно основа да у овој разлици видимо одвајање аутора од редактора. На то нас упућује и очита чињеница да је служба св. Nikodimu наново састављена. Grigorije се, тако, придружио књижевним радницима са овог терена, као што су Kosma Kitijejski i Teodor Hadži-Filipide, Elbasanac, који су нешто раније писали о св. Jovanu Vladimiru (Ст. Новаковић, op. cit., str. 247—253).

⁸ А. В. Десницкая, *Албанский язык и его диалекты*, Ленинград 1968, str. 206—207.

ostalim praznicima posvećenim slavenskim svetiteljima u ovim mjestima, koja su uz to pretendirala da se upravo u njima čuvaju i mošti nekih od tih svetitelja. Pomenimo ovdje da su se, pored moštiju sv. Vladimira u Elbasanu, čak i ostaci sv. Gorazda i sv. Angelara nekim čudom obreli u Beratu,⁹ da bi nam odmah postala jasna angažiranost hrišćanske sredine u Albaniji u XVIII vijeku, u kojoj posebno mjesto pripada Arumunima, u podržavanju jedne regionalno obilježene tradicije oko kulta slavenskih svetitelja.

Moskopoljsko izdanje, koje je izraz te angažiranosti, podstaklo je svakako i interes za prikazivanje Sedmočislenika u crkvenom slikarstvu. O ulozi »grčkih« (u stvari najprije arumunskih majstora) u tome pogledu informiše nas lijepo nitko drugi do Paisije Hilendarski, koji u svojoj Slavenobugarskoj istoriji kaže: »Grečeski ikonopisci vsi sedam zaedno pišat na ikoni i imejut ih daskali slovenskija koi izvadili i sastavili knigi slavenskija. Tu zaedno s nim i svjati Kiril i Metodija«. ¹⁰ Interesantno je da Paisije u nabranjanju imena zamjenjuje Gorazda Erazmom, koji mu je poznatiji, svakako zbog toga što mu je kult bio živ oko njemu posvećene polupećinske crkvice u blizini Ohrida. U cjelini nam primjer Paisija govori o tome da su u XVIII vijeku učeni Moskopoljci bili bolje upoznati sa dalekom slavenskom prošlošću nego sama slavenska monaška sredina u Svetoj Gori. To dakako ne iznenađuje, kada se ima u vidu kulturni uspon Moskopolja, u čijoj su Akademiji predavali i tako istaknuti predstavnici prosvjetiteljske misli kao T. A. Kavalioti, od koga su ostala u rukopisu djela »Logika«, »Fizika«, i »Metafizika«. ¹¹ Međutim, kao što smo uzgred već pomenuli, ne radi se tu samo o poznavanju, nego i o nastojanju da se aktualizira i oživi već prilično isčilelo sjećanje na djelatnost Sedmočislenika.

U jednom periodu koji, za Balkan naročito, možemo slobodno nazvati prednacionalnim — ta je tradicija oživljavala sa izrazito regionalnim akcentom, na široj hrišćanskoj osnovi, tako da su et-

⁹ Th. Popa, op. cit., p. 126. A. Frinta je čak pokušao da prikaže vjerodostojnim to da je Gorazd živio u Albaniji (A. Frinta, Gorazd, žák Metodějův, mezi patrony bulgarské církve pravoslavné, Hlas pravoslaví XXV (XLVII), 7, 1969, str. 149—153.

¹⁰ Паисий Хилендарски, История славеноболгарская, София 1961, str. 147.

¹¹ A. Uçi, T. A. Kavalioti — un représentant albanais des lumières, Studia albanica III, 2, 1966, p. 185—196.

ničke razlike ostajale u pozadini.¹² U tome procesu je posebno bila angažirana arumunska sredina kao kulturno aktivnija. Moskopoljsko izdanje iz 1741.—1742. godine proslavlja imena Ćirila, Metodija, Klimenta, Nauma, Gorazda, Save i Angelara, kao i ime sv. kralja Vladimira. Nesumnjivo je ova akcija doprinijela jačanju njihovog kulta među samim Južnim Slavenima pravoslavne vjere, vraćajući im okolišnim putem nešto od njihove prošlosti.¹³ To što se radilo u ovom smislu u Moskopolju, kao krupnom ekonomskom i kulturnom centru, nije stvar slučaja, nego je bilo usko povezano sa idejom očuvanja samostalnosti Ohridske arhiepiskopije, kojoj je tokom XVIII vijeka prijetila opasnost ukinuća, što se stvarno i dogodilo 1767. godine. I samo Moskopoljsko izdanje bilo je posvećeno tadanjem ohridskom arhiepiskopu Joasafu, rodom iz Moskopolja. Samostalnost u crkvenoj sferi obezbjeđivala je izvjesnu mjeru samouprave čitavom regionu, za šta su svakako bili veoma zainteresirani moskopoljski trgovci. Tako se u XVIII vijeku, razumije se u sasvim drukčijim uvjetima, ponavljao onaj motiv koji je još u srednjem vijeku tjerao ohridske arhiepiskope da sastavljaju žitija i službe Klimentu Ohridskom kao svom prethodniku. U Sv. Naumu su u narteksu naslikani, osim scene sa Sedmočislencima, i likovi kneza Borisa Mihaila i kralja Vladimira. Bilo bi veoma interesantno znati da li se ti likovi nalaze u sličnoj konstelaciji i u crkvama u Albaniji. To bi, naime, bio još jedan podatak o tome kako je periferija mogla da forsira izvjesne teme prije nego što su, sa drukčijom motivacijom i sadržinom, one bile prihvaćene od kasnijih središta nacionalne diferencijacije na Balkanu.

¹² Više je interesantnih zapažanja u ovom pravcu iznio St. Novaković u citiranom djelu (str. 241—243), gdje se između ostalog kaže za situaciju u XVIII vijeku: »Питање народности спавало је још мртвим сном на Балканском Полуострву, и питало се још за веру, с прилично равнодушним осећањем за народност«.

¹³ Govoreći o Kosmi Kitijejskom kao sastavljaču žitija sv. Vladimira, St. Novaković primjećuje: »У времена кад долази нови живот или буђење, обнављање се врши на свачем до чега ко допре, и по старом и по новом реду мисли. И Косма је могао мислити да само манастир у спомену народном наново уздигне. Али је његов рад, по том, разнео се даље, тако да је послужио и стварном буђењу народности, и да је и међу Србима повратио поштовање Јована Владимира као свеца, на којег бог-зна да ли је ко мислио и за време средњег века, исто тако као што је и москопољска књига не мало послужила да се оживи и обнови поштовање првих словенских књижевника и учитеља (op. cit., str. 277).

U Ohridskom manastiru, osim pomenute freske u narteksu, postoji još jedna na kojoj je majstor Trpe prikazao solunsku braću i njihove učenike kako zajedno sa narodom oplakuju mrtvo tijelo sv. Nauma (up. sliku br. 2). Ona se nalazi u kapeli iznad svetiteljevog groba. Analiza ovih scena dovodi nas do interesantnih posmatranja. Najupadljivija je činjenica da u centru cijele grupe nije postavljen proslavljeni sastavljač slavenske azbuke koga stari slavenski izvori pominju na prvom mjestu, Konstantin-Ćiril, već njegov brat, arhiepiskop moravski Metodije, koji je istaknut među ostalima i većom figurom. Uz njega su Ćiril i Kliment, koji na fresci u narteksu pridržavaju zajedno s njime maketu crkve Sv. Nauma. Gorazd i Naum stupaju pored njih u prvi plan, ipak malo zaklonjeni, dok je Savi i Angelaru pripao drugi red.

Ovakvo rangiranje koncipirano je u očevitoj zavisnosti od Teofilaktovog opširnog žitija sv. Klimenta, koje isto ulazi u sastav Moskopoljskog izdanja iz 1741.—1742. godine. Isticanje Metodija je karakteristično za tekst, u kome se on ne jednom naziva »velikim«. Odstupanje od Teofilakta, iz sasvim razumljivih razloga, imamo u tome što se ovdje Klimentu odvaja vidnije mjesto nego Gorazdu.¹⁴ Već smo pomenuli onaj podsticaj, koji je u novoj situaciji u XVIII vijeku mogao još više doprinijeti ovakvom prikazivanju — to je ideja o samostalnom arhiepiskopatu, koja je tražila da se učvrsti na starim slavenskim tradicijama. Zato je na našim freskama figura Arhiepiskopa premašila figuru Filosafova.

¹⁴ Majstori Debarske škole u prošlom vijeku, počev od Diča Zografa, otišli su još dalje ususret mjesnoj ohridskoj tradiciji, postavljajući Klimenta kao centralnu figuru među Sedmočislenicima. Up. citirana djela D. Usta-Genčova, A. Vasilieva i K. Balabanova.

Sl. 1. Sedmočislenici, freska, 1806 god. Crkva sv. Nauma — Ohrid.

Sl. 2. Smrt sv. Nauma, freska, 1806 god. Crkva sv. Nauma — Ohrid.

Zusammenfassung

SEDMOČISLENICI

Sedmočislenici ist der Sammelname für Cyrillus und Methodius und ihre nächsten fünf Schüler. Obwohl die Benennung heute in der Slavistik üblich ist, scheint sie jüngeren Datums zu sein: in mittelalterlichen Quellen finden wir sie nicht. So viel wir zur Zeit wissen, war die erste Erwähnung des Ausdrucks in griechischer Form, beim Dienst zu Ehren der Sedmočislenici, der in Moskopolje 1741—1742 gedruckt wurde, zusammen mit anderen Ritualschriften und Lebensbeschreibungen der slavischen Heiligen. Die slavische Form, eine Nachahmung des griechischen $\delta\iota\ \alpha\rho\iota\omega\iota\ \acute{\epsilon}\nu\tau\alpha\rho\iota\delta\alpha\mu$ findet man erst seit den sechziger Jahren des 19. Jh. in Mazedonien und Bulgarien.

Mehrere Indizien sprechen dafür, dass der Dienst zu Ehren der sieben Heiligen sowie die Benennung selbst erst in der ersten Hälfte des 18. Jh. entstanden; dabei spielte das aromunische Milieu in Moskopolje eine besondere Rolle. Die hervorragenden Vertreter dieses Milieus wollten die Lage der unabhängigen Archiepiscopie in Ochrid festigen und bemühten sich deswegen, die alten slavischen Traditionen, ohne Rücksicht auf ethnische Elemente auf einer breiteren christlichen Unterlage zu beleben. Es besteht kein Zweifel, dass diese Tätigkeit den Kultus der slavischen Apostel auch unter den orthodoxen Südslawen erstärkte: sie belebte die vergessenen geschichtlichen Erinnerungen und gab den orthodoxen Südslawen etwas von ihrer Vergangenheit zurück.